Наталка Сняданко

«Шальке» проти Апокаліпсису

Часть сборника
Амаркорд (збірник)

SHOUT
SHARE
IT

Annotation

У своїй творчості Наталка Сняданко робить спробу серйозного, хоча й іронічно оформленого усвідомлення та переосмислення цілого періоду пострадянської історії. Байдуже, про що пише Сняданко – про зів'яле кохання, гопників у ніч на Івана Купалу чи про джазову співачку з облущеними нігтями, – читати її однаково тепло й приємно…

- Наталка Сняданко
  -
  - Вокзали, кордони, цигарки
  - Що таке провінція?
  - Німеччина аристократична
  - Околиці замку
  - Туристична втома
  - Повна відсутність мотивації
  - Спроба висновку

Наталка Сняданко
«Шальке» проти Апокаліпсису

Це був перший і, мабуть, останній футбольний матч у моєму житті, побачений не по телевізору і не випадково, а на справжньому стадіоні, оснащеному за останнім словом спортивної моди і належно приготованому до чемпіонату світу. Не можу сказати, що гра справила на мене незабутнє враження. Але треба віддати належне хлопцям із «Шальке», вони дуже старались і навіть виграли у Франкфурта 2:0 попри відсутність кількох травмованих гравців. Я чесно намагалася вболівати за місцеву команду і ставити якомога менше дурнуватих питань. Друге виходило у мене значно гірше, але мене заспокоювало те, що «Шальке» – це не просто футбольна команда, це вже майже міф, спортивна подія, яка потроху перетворюється на подію культурну. Тому хоча би раз у житті побачити це варто.

Відомий польський есеїст Єжи Стемповський у своєму «Щоденнику подорожі до Вестфалії» 1954 року так описує тодішню атмосферу Дортмунда: «Намагаюся читати вголос Апокаліпсис. У порожнечі годин його слова виростають до велетенських розмірів». А паралельно зазначає, що «Вестфалія зараз є найвільнішою територією Європи» із більш ліберальним трудовим законодавством, ніж у США, стрімким економічним розвитком і високими ставками заробітної платні. Велика кількість заможного робітництва, оселившись тут, прагнула проводити вільний час, не відчуваючи порожнечі вечірніх годин, тому у Дортмунді навіть було створено спеціальний комітет із завданням урізноманітнити культурне життя міста. Судячи із того, що 60 000-й стадіон вщерть заповнюється глядачами під час кожної гри, можна вважати, що саме «Шальке» вдалося розв'язати це, за Стемповським, «найважче завдання сучасної технічної цивілізації».

Рурґебіт так і хочеться назвати «німецьким Донбасом», тим більше, що тут значно частіше, ніж в інших німецьких землях, можна зустріти людей, які знають, що таке український Донбас, адже «Шахтар» колись виграв у «Шальке», і йому якщо не пробачили, то принаймні запам'ятали. Це ще один привід уболівати саме за «Шальке».

Ці невчасні асоціації відволікають мене, і отямлююся я лише у другому таймі, коли з жахом помічаю, що м'яч загрозливо наближається нібито до «наших» воріт, але нікого із

вболівальників «Шальке», які сидять поряд зі мною, це чомусь не схвилювало. Коли я ставлю чергове запитання, яке викликає співчутливо-зневажливі погляди у мій бік, з'ясовується, що у другому таймі команди помінялися місцями і тепер «наші» ворота знаходяться на колишньому полі супротивника. Здається, моє невігластво подолало межу допустимої толерантності, тому вирішую не питати більше і не відволікатися, але виходить це погано, мабуть, захисна реакція психіки перед відчуттям власної інтелектуальної неповносправності.

Але нарешті матч закінчується, і розслаблені перемогою біло-блакитні футбольні фани потужним лінивим натовпом випливають на вулицю, заповнюють трамваї, подекуди наспівуючи «Blau und Weiss, wie lieb` ich dich» і закурюючи просто в салоні. Жодної, навіть словесної, перепалки, жодної забичкованої об сидіння цигарки.

Про цей свій футбольний досвід мені доведеться згадати ще кілька разів у ході 18-денної подорожі, під час якої я відвідаю 15 маленьких німецьких міст і містечок і ще зо 5 більших, побуваю на 20 вокзалах (на деяких навіть тричі, хоча і не завжди на тих, на яких би хотілося, наприклад на знаменитому вокзалі в Ульцені, оформленому Гундертвассером – лише раз і то дуже коротко). Але одного разу, у Ґісені, ця згадка мало знову не осоромить мене, коли я в останню мить стримаюся від заперечення, почувши, що «наші програли на тому матчі». Вже готова виправити неуважного вболівальника, я все ж таки встигну схопити себе за язик, усвідомивши, що «наші» – це поняття не лише спортивне, а й географічне, адже тепер я перебуваю уже далеко від фанів «Шальке», натомість зовсім близько від Франкфурта, тож треба знову шанувати місцеві звичаї.

Та маршрут моєї подорожі насправді почався зовсім не з футболу, як і не з Рурґебіта. Рурґебіт був запланований радше як контрастний елемент – потвора на виплеканому тілі архітектурних приваб Німеччини. У тоні розповіді про Рурґебіт інженера-будівельника Штефана Вьоклінґгауза, який народився і живе тут після короткої перерви на студії в Кьольні, відчувається типова для тутешніх мешканців злегка присоромлена інтонація. Так ніби всі вони відчувають свою провину за те, що побудований ще в дохристиянські часи Ессен, етимологія назви якого виводиться від світового дерева, втратив усі архітектурні красоти, притаманні іншим старовинним містам, і сьогодні репрезентує лише бетонно-скляні витвори 70-х і ще новіші. Поділ на міста і містечка тут давно став умовністю, і вечори футбольні фанати з Ессена чи Дортмунда проводят у Ґельзенкірхені, а мешканці Ґельзенкірхена їздять до Бохума у кнайпи чи до Ессена у театри.

Найгіршою репутацією навіть серед мешканців Рурґебіта користується Ґельзенкірхен, – розповідає мені Штефан, але я не можу зрозуміти причин такої репутації, коли бачу суперсучасний стадіон, затишні і надзвичайно гарні вулички із сецесійними будинками, належно оцінені лише турками та іншими емігрантами, просторі парки, театр і зручну інфраструктуру. Думаю, Єжи Стемповський зараз знайшов би тут веселіше заняття, аніж декламування Апокаліпсису.

Наступного ранку читаю у місцевій газеті велику передовицю про конкурс дитячого бального танцю і коротеньку інформацію про те, що помер Мілошевич. На окремій сторінці – великий і сумний репортаж про порожні дитячі майданчики Рурґебіта, про те, що молодь виїздить звідси, а пенсіонери вирощують квіти замість онуків. Вулиця за вікном мого готелю в Ессені безлюдна, як і більшість вулиць, які мені довелося побачити протягом короткої екскурсії.

Вокзали, кордони, цигарки

Але спробую повернутися до початку моєї подорожі, на який припадають якщо не найбільш яскраві, то точно найбільш екстремальні враження. Стосуються вони, ясна річ, прикордонного ґендлювання цигарками і горілкою, які в Україні все ще трохи дешевші, ніж у Польщі, а в Польщі та Чехії все ще трохи дешевші, ніж у Німеччині. Але якщо торг при німецьких кордонах уже давно втратив усю гостросюжетність і перетворився на звичайний дрібний бізнес, то справжній потенціал українських «човників», здається, наразі ще не оцінений. На моє глибоке переконання їхні заробітки були б значно вищими, якби вони змінили свій цигарково-горілчаний профіль на туристичний. Я добре уявляю собі натовпи європейських та японських туристів, бажаючих перевезти на собі 4 блоки цигарок, старанно приліплених скотчем до тіла, під керівництвом досвідченого гіда. Адже порція адреналіну, що її можна отримати під час обшуку митниками, не зрівняється із жодним гірськолижним курортом.

Моя сусідка в автобусі радо повідомляє, що їй вдається заховати у трусиках 4 пачки, потім із замріяною і трохи присоромленою посмішкою розповідає, як минулого разу їй таки витягли «звідти» цигарки. Її знайома теж ділиться ноу-хау, – цього разу вона помістила у бюстгальтер на пачку більше, ніж завжди, і ще дві додаткових пачки – у шкарпетки. На мене обидві дивляться із підозрою, бо я явно марную час із книгою, поки увесь автобус дружно роздягається і «пакується». Близькі знайомі водія паралельно розкручують усе, що можна розкрутити в самому автобусі, і запихають проміжки блоками цигарок.

– Ви вчителька чи полька? – питає мене сусідка, з недовірою зазираючи у німецький текст моєї книги. – Цигарки везете?

Я невиразно бурмочу собі під ніс щось заперечливе. Вона уважно дивиться на мене, мабуть, не в стані збагнути, як можна дурно їхати через кордон.

– Візьмете блок? – питає строгим тоном. – Чому? – не може зрозуміти моєї відмови.

Мовчки знизую плечима, вкотре повторюючи собі, що співчуття до її матеріальної ситуації не повинно схиляти мене ламати власні принципи. Перепитавши ще кілька разів для надійності, жіночка зітхає:

– А я вчителька. Завуч сільської школи.

«Чорну бригаду», як називають між собою контрабандники працівників митниці, сьогодні представляють Анджейка, Зоська і Бен Ладен. Про це перешіптуються і передзвонюються між собою

всі зацікавлені особи з мого автобуса. Вони злякано збиваються у натовп, з якого ніхто не наважується вийти до контролю. Протискаючись поміж спітнілими тілами, йду у бік Бен Ладена, спиною відчуваючи негативну енергетику натовпу.

– Що у наплічнику? – дружньо питає митник.

– Особисті речі, – відповідаю йому також польською.

– Проходьте, – каже він, і я проходжу.

Слідом за мною ще один хлопчина з наплічником. Усіх решта суворо обстежують і забирають по два блоки, тобто максимум. Це означає, що більшість із «човників» нічого не зароблять на сьогоднішньому рейді, у кращому випадку лише повернуть собі кошти за дорогу.

– Дивні вони, – ділюся враженнями із хлопцем. – Чому ніхто не здогадається запакувати раз на місяць цілий наплічник, перевезти, продати і мати чистий спокій замість того, щоб по кілька разів на день дозволяти себе обшукувати.

– Чому ніхто? – заперечує мені хлопець студентського вигляду. – Ось у мене повний наплічник.

За кілька хвилин автобус рушає у напрямку Перемишля, в черговий раз підтвердивши власний рекорд повільності. Відстань у 70 км він долає протягом 4—6 годин. Процес розкручування і роздягання повторюється у пришвидшеному темпі, цигарки знову пакуються у блоки. І так чотири рейси щодня.

Що таке провінція?

Переважна більшість людей, з якими я спілкувалася під час «подорожі німецькою провінцією», як редакція умовно окреслила мету моїх поїздок, реагує на слово «провінція» спокійно. А як по-іншому назвати Імменштадт, у якому 14 000 населення і за півгодини можна пішки пройти з одного кінця міста до іншого? Мої спроби знайти тут Інтернет-кафе кілька разів наштовхнулися на потребу докладніше окреслити мету пошуку.

«Яке саме кафе?» – здивовано звучало у відповідь на моє запитання.

Чоловік пенсійно-безробітного вигляду, що сидів поряд за столиком у бістро, де я обідала, з першого погляду визначив у мені нетутешню. Можливо, мене видали написи кирилицею на шворочці від мобільного телефону. А можливо, тут всі між собою знайомі.

– Ти звідки будеш? – запитав чоловік.

– З України, – відповідаю.

– Дуже добре, – чомусь зрадів він. – Мені якраз дружина потрібна. Жіночка років 50, чорнява така, може, знаєш когось?

– Наразі ні, але якщо побачу, обов'язково передам, – обіцяю. І щоб змінити тему розмови, про всяк випадок питаю про Інтернет.

– А що, не маєш вдома комп'ютера? – не розуміє чоловік.

– Маю, – кажу. – Смачного вам. До побачення.

– До побачення, – посміхається він і замовляє чай із тістечком.

Увечері дзвоню до Ульріке Баумайстер, і вже через п'ятнадцять хвилин ми сидимо у єдиній відчиненій кнайпі на Марієнплятц. Відразу ж відчуваю одну із переваг життя у маленькому містечку: домовляючись про зустріч із незнайомою людиною, немає потреби описувати себе, достатньо домовитися про місце, адже вулиці порожніють після 19.00, а незнайомі обличчя відразу ж звертають на себе увагу. Ульріке приїхала сюди з великого міста багато років назад і досі відчуває певну дистанцію у ставленні до себе з боку місцевих мешканців. Мати-одиначка з університетським дипломом і надто академічною як на містечковий смак професією вчительки, але найгірше – у неї немає тут родичів. Правила існування невеличких общин суворі і не відчувають плину часу. В Імменштадті мене наздоганяє тема моєї майбутньої статті – Ульріке та її друг Роберт ведуть мене на фільм «Подорож Ґретля» та зустріч із режисером Францом Ґретлем, який робив те саме, що роблю я, – їздив по Німеччині і спілкувався із людьми у різних її закутках, тільки робив це багато

років, і ось зняв фільм. Документальний, але деякі з персонажів та сюжетів цілком могли б стати героями художнього. Наприклад, захоплений процесом сироваріння магістр теології, який щасливий від можливості щодня спілкуватися з бактеріями, сентиментальний боксер-аматор, який любить поплакати, чи герої ґротескових сцен із життя Східної Німеччини кінця 80-х.

Слово «провінція» у фільмі не звучить. Не подобається воно і багатьом із тих, із ким я спілкуюся у ході власної подорожі. Корд Берґган живе у Брауншвайґу, куди переїхав із Берліна, а народився зовсім у іншому місті.

– Брауншвайґ – не провінція, – запевняють мене в один голос Корд та його колега, професор германістики Ренате Штауф і наводять численні аргументи, основним із яких є власне відчуття, – їм у цьому місті живеться комфортно, насичене культурне життя задовольняє їхні потреби, і поступово вони стали справжніми локальними патріотами.

– Дискомфорт відчувається тільки після відпустки. Наприклад, у Франції, коли побуваєш у містах, де немає таких потворних будинків, де вікна дерев'яні, а не металопластикові, де кав'ярні на кожному кроці. Коли повертаєшся і знову бачиш це все, кілька днів відчуваєш легку депресію. Але потім минає, – зізнається Корд, поки ми проходимо пішки цілий квартал у пошуку кав'ярні, і коли вже майже втрачаємо надію, нарешті знаходимо. Так вчишся цінувати прості речі.

У Брауншвайґу мене найбільше вражають дві речі: перша – міський транспорт у будні дні ходить у 30—40-хвилинному ритмі і друга – у вівторок по обіді у місцевому музеї, заснованому герцогом Антом-Ульріхом, окрім мене є ще двоє відвідувачів, останнє вражає приємно. А ще символом Брауншвайґа, як і Львова, є лев. Але це, здається, єдина подібність між цими містами.

Німеччина аристократична

На мого мейла із запитанням, чи дійсно я можу зупинитися у них і подивитися околиці, Губертус фон Брайдбах-Бюрренсгайм відповів лаконічно. Так, звичайно, можу, якщо я подорожую автом, то план доїзду знайду за адресою **www.schlossfronberg.de**.

Я подивилася на зазначену сторінку і уявила собі невеличкий сучасний будиночок із помешканнями аристократичної родини, приліплений до замкового музею із картинами, старовинною порцеляною, оббитими шовком стінами ідеально відреставрованих та кондиціонованих покоїв. Так я і продовжувала уявляти це собі аж до моменту, поки не опинилася у кімнаті з трьома ліжками, п'єцом, ренесансовими дзеркалами і середньовічними портретами на стінах. У цій кімнаті я ночуватиму і протягом трьох днів звикатиму до думки, що у замках бувають не лише музеї та руїни, а і цілком нормальні помешкання, у яких сучасний комфорт ненав'язливо доданий до старовинного антуражу, а частина кімнат продовжує зберігати вигляд, якого набула століття, а то і два тому.

Замок Фронберґ майже такий самий древній, як і моє рідне місто, – перші згадки про обох датуються XII—XIII століттями, а Галичина не менш багата на замки, ніж Баварія. Вже хоча б з огляду на це мене не мало би так дивувати, що родина, предки якої побудували цей замок, досі мешкає тут. Але це продовжує дивувати мене, бо аристократи на моїй батьківщині вже віддавна не мешкають у замках, а більшість їхніх нащадків віддавна не мешкає на моїй батьківщині, тому у свідомості мого і молодших поколінь вони чимось схожі на динозаврів, тільки причини їхнього зникнення далекі від кліматичних. Про долі багатьох із них і сьогодні відомо не набагато більше, ніж про причини вимирання динозаврів, а те, що відомо, розпорошене по поодиноких книгах спогадів і в усних переказах свідків, яких із кожним роком меншає. Схожою є і доля замків, у руїнах яких досі можна побачити сліди колишньої розкоші, яку не змогли цілковито зруйнувати навіть роки радянської експлуатації, коли у цих спорудах облаштовували конюшні, казарми, туберкульозні лікарні. Саме тому такою неймовірною є цілком природня і щаслива доля замку Фронберґ, який не постраждав від жодної з воєн минулого століття, і навіть кількість пожеж, які випали на його долю, досить скромна. Частина вікон – все ще оригінальні, з XV століття, на шибах можна прочитати старофранцузькою якісь поважні філософізми. На стінах – портрети предків. Поважні

дорослі. Не менш поважні діти, згідно з тодішньою модою – усі в сукнях і з довгим волоссям, незалежно від статі. Частина замку, у якій мешкає сім'я власників, відреставрована та пристосована до повсякденного життя, є навіть доступ до Інтернету. Світло у коридорі запалюється автоматично, і я дуже радію цьому винаходу цивілізації вночі, коли доводиться мандрувати до кльозету безкінечними анфіладами, поміж суворими поглядами фон Фронберґів та фон Спірінґів. І уявляю собі, як поволі впроваджувалися тут усі новітні зручності, як складно було отримати дозвіл на добудову додаткової ванної кімнати, яким проблематичним має бути кожен найдрібніший ремонт і якою радістю є кожне побутове полегшення для мешканців замку.

– Уже понад двадцять років я не займаюся нічим іншим, окрім намагання відновити і зберегти цей замок, – розповідає Губертус, і я раптом усвідомлюю, що могла б годинами розглядати тут все і гортати старовинні документи, але жити під таким тягарем історії я б не змогла. Історії тут настільки багато, що часом до неї просто руки не доходять, і це не дивно, коли тільки перевітрювання усіх замкових кімнат займає мало не півдня, про миття вікон страшно навіть подумати, особливо тих найкрасивіших і найстаріших із старофранцузькими написами, які, мабуть, вилітають від першого необережного доторку. Губертус розповідає, і в це легко віриться, що ще кілька років тому під час кожного дощу їм доводилося підставляти миски попід діри у стелі, а спроба побілити стелю на другому поверсі завершилася падінням на голову крокв. Проблеми можуть виникати цілком несподівано. Навіть найпростіша заміна фіранок рідко завершується успіхом з першого разу, адже стіни і підлога настільки криві, що доводиться вирівнювати полотнища оптично, при цьому одне з них потрібно робити на 10—15 см коротшим за інше.

Але від історії тут нікуди не заховаєшся. Під час короткої екскурсії замком, яка триває майже годину, Губертус старанно перелічує численні заслуги своїх предків, які переважно займали вагому позицію при дворі. У часи реформації Фронберґ став осередком католицизму і сприяв рекатолізації місцевості. Консерватизм володарів замку врятував його від спустошення і в часи секуляризації.

В одній із кімнат зауважую знайомий портрет Гельмута фон Мольтке, минулого року я провела три місяці у будинку, де колись жила його родина. Дядько Губертуса Рандольф також належав до антифашистського руху, як і представники «Крайзауер Крайз» на чолі з Мольтке, і загинув у концтаборі Заксенгаузен. А в самому замку під час війни мешкало чимало французьких

військовополонених, які вийшли назустріч американським солдатам і попросили не чіпати господарів, які добре ставилися до полонених. Так Фронберґ знову був урятований, а полонені разом із господарями організували комуну і спільно боролися за виживання у ті голодні часи.

Збереглися їхні щоденники із записами того періоду, деякі із них досі листуються із фон Брайдбахами.

Побут баронської родини мало нагадує те, що я уявляла собі з книжок про життя аристократів. Ніхто не спить до обіду і не п'є шоколад у ліжку до заходу сонця, збираючи сили для чергового балу. Дорослі працюють у власній фармацевтичній фірмі, вкладаючи всі заощадження у реставраційні роботи.

– На наступні десять років про відпустку доведеться забути, – говорить Губертус. – Будемо відпочивати тут, річка і чудові краєвиди – неподалік. Сподіваюся, дітям це також сподобається.

Замків у Баварії багато, і баварці пишаються цим без зайвої скромності, чимало і ентузіастів, які, успадкувавши замок, не злякалися фінансових і побутових труднощів і зберегли історичну пам'ятку власними силами, а також доклавши чималих зусиль для отримання державних дотацій. Іншою модною «панською» розвагою тутешніх «провінціалів» є відновлення старих приватних пивоварень і кнайп при них, які чинні лише протягом вихідних двічі або і раз на місяць і в яких господарі пропонують гостям власноруч виготовлене пиво та домашні смаколики. Мрією Губертуса є відновити зачинену багато десятиліть тому броварню при замку.

Як і в кожному порядному замку, у Фронберґу є свої легенди і свої привиди. Деякі із тутешніх мешканців продовжують вірити в існування лабіринту у підвалах замку, хоча давно відомо, що ніяких лабіринтів не існує.

Не менш традиційною є і легенда про те, як одна з прабабць, гуляючи, знайшла на стежці череп, забрала його до замку, залишила у капличці, де і забула. Спохопилася лише через якийсь час, коли челядь почала масово звільнятися із замку, злякано переповідаючи одне одному, що вночі тут чути дивні звуки. Прабабця згадала про знахідку, покликала священика, і череп поховали.

Замковий привид – це дух одного з братів, убитого колись іншим братом із ревнощів. Не менш поетичні і родинні перекази про знаменитих жінок, які досі вражають своєю вродою із портретів. Одній із них запропонував руку і серце 80-річний король Людовік I, але вона гордо відмовилася, руйнуючи усталений історичний стереотип «інституції шлюбу» як структури, у якій відіграють роль тільки суспільно-фінансові

міркування, а не особисті симпатії.

Околиці замку

У замку я проводжу лише вечори, а вранці вирушаю на обстеження «околиць», першою з яких обираю Байройт, попри те, що їхати туди доводиться майже дві години. На вокзалі отримую план міста і вирішую почати з театру Вільгельміни, придбавши спеціальний квиток для відвідання трьох об'єктів, як радять туристичні путівники. У театрі мій туристичний запал охолоджують інформацією, що зараз, на жаль, немає трьох відчинених об'єктів, і мені доведеться задовольнитися двома. Так і роблю, віддавши належне і успішним зусиллям Вільгельміни створити справді розкішні будівлі, і добрій організації постійних експозицій, яка позбавляє необхідності слухати екскурсовода – уся необхідна інформація зазначена на табличках. «Метаморфози» Овідія на шпалерах кімнат, китайські мотиви на золотій стелі з уламками дзеркал, портрети, мальовані самою Вільгельміною, уривки з її щоденників, прослухані під час аудіоекскурсії в опері, листування з Вольтером, – саме так я собі це і уявляла. Натомість будиночок Ваґнера чомусь уявляла собі цікавішим. Хоча, можливо, цей третій об'єкт просто виявився зайвим і мою здатність захоплюватися притупила втома. Уп'яте вийшовши на центральну вуличку, життя на якій пожвавлюється, тільки коли з автобусів висипають школярі, бачу двох незнайомих дівчат, до мене долинає уривок їхньої розмови, з якої випливає, що обидві вони зі Львова й обговорюють професорку, у якої я також свого часу вчилася.

Заходжу до захованої поміж торговельними пасажами кав'ярні і дивуюся скромному асортименту чаїв, кави і солодкого. Роблю замовлення і насолоджуюся тим, що крім мене відвідувачів більше немає, а найбільше тим, що ніхто не курить. Акцент кельнерки, вона ж господиня, видається мені знайомим, я майже певна, що її рідна мова російська. Заходять двоє музикантів, знайомих господині, і діляться інформацією про можливості купити наркотики у Байройті. У кльозеті стіни завішані оголошеннями про вечірки знайомств, під час яких «дама вирішує, чи відбудеться наступне побачення». На прощання один із музикантів кидає мені: «Да свіданія».

Наступного дня вирушаю до Реґенсбурґа і аж тут нарешті відчуваю себе справжньою туристкою, хоча це вже одинадцяте місто на моєму шляху. Фотографую все підряд за японським принципом і не відчуваю жодного бажання відвідувати музеї. Мабуть, вчорашні об'єкти Байройта на якийсь час задовольнили

мої потреби. Через кілька годин, виклацавши дві плівки, нарешті усвідомлюю, в чому справа. З усіх дотеперішніх бачених мною міст Реґенсбурґ найбільше схожий на Львів, де я народилася і завжди жила, але і досі кожна моя прогулянка старим містом завершується знахідкою якогось небаченого раніше маленького архітектурного дива. Щоправда, у Реґенсбурзі все це значно краще відреставровано. Тим більше тішуся знайомій занедбаності, надибавши у завулках середмістя обшарпану кам'яницю, фотографую її у всіх ракурсах. Не фотографую лише вкраплення архітектури 70-х, її мені вистачило у Рурґебіті.

Найбільш суттєва відмінність Реґенсбурґа від Львова, якщо можна дозволити собі таке зухвале порівняння, – це близькість Дунаю. Невеличку річечку, яка протікала львівським середмістям, було каналізовано ще у позаминулому столітті. Дунай викликає сталу асоціацію з монархією, і я пригадую, як Губертус розповідав про свою зустріч із нащадком Габсбургів, який, які всі його предки, вивчав мови усіх країн, що належали до колишньої імперії.

Пообідати заходжу до знаменитої кнайпи «Кнайтлінґер», де в очікуванні на замовлення гортаю локальну газету. Першим мені на очі потрапляє фото Юрія Андруховича, який отримав нагороду Ляйпцізького книжкового форуму. Зі статті довідуюся, що номінованою на нагороду була й інша моя знайома Юдіт Кукарт, наші з нею книги виходили в одній серії в польських перекладах. Це знову примушує мене відчувати себе тут як удома. Навіть голова болить так само, мабуть, через перепади тиску.

Туристична втома

Місце, на яке ця стаття має право претендувати на сторінках журналу, невблаганно завершується, і я все чіткіше усвідомлюю, що бачила забагато як на такий скромний обсяг письмового звіту. Але це дозволяє користуватися методом зюскіндівського парфумера і вичавлювати з уривчастих спогадів концентрати вражень від міст і земель, які з калейдоскопічною швидкістю змінювали одне одного за вікном потяга.

Чим запам'ятовується, скажімо, невеличке містечко Ґісен під Франкфуртом, окрім того, що воно є батьківщиною Карла Лібкнехта і про це ми вчили ще в школі? Портретом Альбера Камю у вітрині цигаркового кіоску посеред велетенського супермаркету. До цього фото підводить мене подружжя Векеманн, обоє вчителі німецької та англійської, і я не впізнаю письменника, як не впізнав його тут ніхто із моїх попередників, із ким уже було проведено цей експеримент. Можливо, тому, що зовнішність у Камю достатньо звичайна, можливо, його світлини рідко публікуються або просто ніхто не сподівається побачити саме його обличчя у такому місці. Про те, чиє саме фото висить у вітрині, не знали і власники крамнички, мабуть, вибрали просто обличчя з цигаркою. І мені пригадується якась прочитана багато років тому стаття про «знаменитих людей, які курили», найціннішим у якій були ілюстрації, серед них і фото Камю. Більшість гісенців, з якими я знайомлюся, як і попередні знайомі з Брауншвайґа, не вважають своє місто провінцією. Після моїх спроб виправдатися погоджуємося на компромісному визначенні цього слова, яке давно слід позбавити усіх відтінків пейоративності. Ґісен – студентське місто, хоча більшість студентів приїздять на навчання із околиць, де мешкають разом із батьками, тому тут відсутнє нічне життя. Ґісен – театральне місто, й увечері ми йдемо на експериментальну постановку «Скляного звіринця» Теннесі Вільямса. Ця старанна і загалом непогана інтерпретація із майже обов'язковим у таких випадках кіноекраном на сцені і перенесенням дії п'єси на кінець 70-х мала би подобатися школярам, і вона дійсно подобається, як розповідає увечері Кріста Векеманн, посилаючись на враження своїх учнів.

Повна відсутність мотивації

У ході цієї подорожі мені не раз доводилося відповідати на запитання про те, за яким принципом були відібрані міста, що їх я відвідувала. Але якоїсь переконливої відповіді на це запитання мені вигадати так і не вдалося. Я щоразу усвідомлювала всю непереконливість таких мотивацій, як, скажімо, бажання поїхати до Ґлюкштадта, бо у місті з такою назвою (Glück – німецькою «щастя») необхідно побувати хоча б раз у житті. А крім того, це місто нав'язливо асоціюється у мене з Донбасом, хоча я ніколи в житті не була на Донбасі. Але точно знаю, що десь там, на глибокому сході України, теж є містечко під назвою Щастя, один мій знайомий навіть прописаний там. Якби я жила десь у галасливому Гамбурзі, як живуть мої львівські друзі, керамісти Василь і Віка Огородники, я б їздила у Ґлюкштадт щонайменше раз на рік. Не знаю, що б я робила там. Можливо, блукала б по семи вуличках, які відходять від ринкової площі, можливо, мандрувала б на паромі до сусідніх рибальських селищ, можливо, просто купувала б тут свіжих оселедців або ще краще, ходила б до кнайпи, де їх смачно готують. Наприклад, у березні, коли до дня народження міста тут можна поєднувати споживання оселедців з інтенсивним культурним життям. А заодно і насолоджуватися лаконічними вказівниками на зразок «Кіно» (стрілочка праворуч), намагаючись уявити, як на початку XVII століття це місто, де мешкає трохи більше як 10 000 осіб, збиралося стати конкурентом Гамбурга у справах морської торгівлі.

Трохи більш переконливою може виглядати моя мотивація відвідати Бад Наугайм, улюблений курорт не лише російської аристократії, а й місто, де не раз бували Блок та Достоєвський, місто, яке уникнуло бомбардувань під час Другої світової, бо тут ходив до школи Рузвельт. Бував тут і Елвіс Преслі, про що відомо значно ширше, але я не відчуваю бажання відвідати готель, у якому він жив. Мені достатньо поблукати поміж все ще вражаючими розкішшю купальнями, постояти біля паруючого фонтана із цілющою водою, порахувати пеньки від велетенських дерев, невідомо навіщо зрубаних у парку біля Кургаузу. А в самому Кургаузі мені пощастило замешкати і навіть відчути, як українська культура поступово відвойовує тут місце у російської класики. Русистка Катрін Ґерц називає свою домівку «готелем “Україна”», з невтомним ентузіазмом вона уже багато років поспіль влаштовує виставки, літературні вечори, концерти, пропагуючи українську культуру. Десь недалеко від Бад Наугайма мешкає і Анна-Галя Горбач, яка у своєму видавництві «Бродіна»

вже багато років видає власні переклади української літератури німецькою і веде активну культуртреґерську діяльність. А трохи далі звідси, на схід, у Ґрайфсвальді, куди я цього разу не доїхала, існує єдина в Німеччині кафедра україністики.

Катрін завозить мене до містечка Ветцла, де показує не лише український переклад «Страждань юного Вертера» за склом у будиночку Лотте, а й пам'ятник українським бранцям (1915—1920), що стоїть на околиці міста.

Деякі з міст, у яких я побувала, не потребують додаткової мотивації. Такими є перше й останнє міста у списку – місто Баха і місто Ґете. Враження від обох достатньо фрагментарні. Від Айзенаха – бо вже встигли поблякнути під напливом маси інших, свіжіших, від Ваймара – бо перед самим поверненням додому завжди складно зосередитися на чомусь іншому, окрім цього повернення.

Постійне відчуття дискомфорту в подорожі з багатьма короткими зупинками виникає від необхідності щоразу їхати далі, щойно встигаєш хоча б трохи зорієнтуватися у місті. Тому міста типу Айзенаха чи Ваймара тішать особливо – тут все поряд, немає необхідності постійно зазирати у план міста і розбиратися у заплутаних маршрутах міського транспорту. Відчуваючи неймовірну полегкість у торбі, з якої вже вимандрував до смітника об'ємний талмуд із розкладами поїздів, туристичною інформацією про відвідані міста та координатами готелів, я лише впіввуха слухаю пояснення подружжя Шрамек, у яких гостюю у Ваймарі, як потрапити до їхнього помешкання, щось на зразок – справа церква, а зліва – загс, а потім ще 200 метрів. У мене в сумці листок із телефонами та адресами, решту знайду за планом.

Виходжу в місто і насамперед поспішаю до музею в замку, де відчуваю чергову полегкість, бо бачу не лише нове, а й знайоме. Ця незбагненність людської психіки, яка постійно прагне нового, але щойно отримує його, починає тужити за впізнаваним. У музеї розглядаю портрети Лютера у виконанні Кранаха, схожі портрети я вже бачила в місті Айзенах, а інші картини Кранаха – у місті Брауншваґ. З не меншою приємністю розглядаю колекцію російських ікон, читаю у підписах знайомі топоніми і розлогі пояснення про основні засади православного іконопису. Старими знайомими видаються мені і типові середньовічні тюрінзькі фігурки мадонн, із життєрадісними, подекуди червонощокими обличчями. Хоча у ваймарському замковому музеї їх значно менше, ніж у Айзенаху, але мені важливо не це, важливо бачити добре впізнаване. Майже з такою ж радістю я оглядаю і шатра на ринковій площі, такі можна побачити тільки у Східній Німеччині,

тут продають смажені ковбаски та іншу всячину. Схожою є навіть ця майже безпричинна ейфорія, яка час від часу охоплює мене у першому і останньому пунктах моєї мандрівки. Пригадую, як по-дитячому я раділа, коли на другий день пошуків нарешті побачила в Айзенаху Інтернет-кафе і мені дозволили посидіти там скільки мені було треба, попри те, що робочий день вже закінчився, а я мало не зламала автомат для монет. А наступного ранку такою ж безпричинною радістю змінилося моє майже цілковите виснаження після подолання стрімкого підйому по засніженій доріжці до Вартбурґа, де у розмові з гауптманом Ґюнтером Шухардтом з'ясувалося, що частина вартбурзької колекції військового спорядження цілком імовірно може зберігатися у Львові, хоча багаторічні запити до відповідних інстанцій про це наразі не дали жодного результату. Так само по-дитячому я шкодувала, що так і не встигла відвідати унікальний джазовий архів Айзенаха. Хоча список того, що я так і не встигла побачити під час цієї подорожі, як і того, що надто швидко забулося, можна перетворити на кілька окремих статей.

Після першого насиченого дня у Ваймарі сідаю на лавку навпроти театру, де було прийняте історичне рішення про створення Ваймарської республіки, шукаю у торбі папірець із адресами. Не знаходжу. Передивившись увесь вміст сумки тричі, усвідомлюю, що, здається, забула папірець у Бад Наугаймі. Намагаюся пригадати, куди потрібно йти, але в голові застрягла тільки безглузда інформація про церкву та загс. Ні назви вулиці, ні номера будинку. Після півгодинних пошуків нарешті наважуюся запитати в якоїсь бабусі.

– А вам куди спочатку: до церкви чи до загсу, – посміхається вона.

Але дорогу показує. Ось вона, перевага маленьких містечок. Будинок я впізнаю. І знову радію.

Про те, що я так і не встигла побачити, особливо інтенсивно розмірковую під час прощальної прогулянки Ваймаром, поміж відвідинами Ґете і Шиллера, в роздумах, чи заходити ще у Баугауз. Роздуми перериває голос Юрка Прохаська, який приїхав до Ваймара на конференцію, а сьогодні увечері, як і я, їде до Берліна. Тільки його потяг відходить на дві години раніше. Конференція, на яку він поспішає у Берліні, ставить собі за мету знайти нове визначення Європи, позбавлене старих стереотипів сходу і заходу, історичних і географічних непорозумінь, хибних ототожнень Європи та Євроспільноти, які досі примушують декого сумніватися, скажімо, у тому, чи знаходиться у Європі Україна. Наша випадкова зустріч у Ваймарі, мабуть, символічна у контексті такої теми.

Спроба висновку

Намагання порівняти між собою провінційний Іммен-штадт із провінційним Байройтом було б так само приречене на поразку, як і спроба порівняти непровінційний Брауншвайґ із непровінційним Ґісеном, чи спроба знайти десять відмінностей будиночка Шиллера у Ваймарі від ґісенівського «Математикуму». Приємно те, що відмінності поміж окремими регіонами все ще існують. А окрім того існують подібності. Наприклад, у способі мислення.

Читаючи одного суботнього дня спершу Allgäuer Anzeige, а потім Süddetsche Zeitung, знаходжу у кожній із газет розлогі репортажі про повій. В одному випадку – матеріал про приховані камери, що спостерігали за повіями одного з мюнхенських борделів, в іншому – про спеціальні бараки для сексуальних послуг і соціальних працівників, що стежать за порядком у цих бараках у Кьольні. Як приховані камери, так і соціальні працівники повинні контролювати використання повіями презервативів. Можливо, це якась невідома мені традиція німецьких газет по суботах писати про повій, можливо, випадкове співпадіння, а можливо, – глибша ментальна спорідненість. Вартувало б, мабуть, замислитися і над тим, у який саме спосіб в різних місцевостях дбають про здоров'я повій і чи бараки гуманніші за приховані камери. Але я не ставила собі за мету досліджувати міжрегіональні відмінності. Хіба що на рівні кулінарному, тож можу запевнити, що тюрінзькі ковбаски смакують нічим не гірше за баварські, і навпаки.

Таких порівнянь можна навести більше, але у них немає не лише сенсу, а й потреби, тому краще просто зайвий раз пустити бульку у людський зріст у «Математикумі» чи пооглядати колекцію монет із зображенням Шиллера. Але тим не менше всі розмови, що їх мені доводиться вести протягом подорожі, мають одну спільність. Рано чи пізно темою стає Львів, і більшість моїх співрозмовників потребують трохи часу для того, аби віднайти у пам'яті відповідну географічну зону. Все ще достатньо часто лунають і традиційні запитання про те, чи справді українська мова так сильно відрізняється від російської, чи це лише спроби українців створити черговий антиросійський міф і здаватися важливішими, ніж вони є насправді. Але усі ці розмови уже суттєво відрізняються від тих, які мені доводилося вести п'ять-сім років тому. Подорожі до Східної Європи поступово перестають вважатися сферою екстремального туризму, і це враження щодня підтверджує повний салон літака Берлін – Краків. Сподіваюся, що

до такого ж комфортного і дешевого рейсу Берлін – Львів чекати залишилося уже недовго.

Ця стаття була написана на замовлення швайцарського часопису du, який організував для авторки тритижневу подорож Німеччиною, враження від якої і лягли в основу статті.

Березень 2006.